
ЯЩЕНКО Е.М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент,
кафедра психологічних та
педагогічних дисциплін,
Тернопільський національний
економічний університет,
м. Тернопіль, Україна

ОСОБИСТИСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Зважаючи на актуальність сучасних підходів щодо формування особистості професіонала, вважаємо, що в нинішніх євроінтеграційних умовах, за яких відбувається функціонування вищих навчальних закладів, саме ідеї особистісно орієнтованої педагогічної освіти є переконливими та ефективними у системі плекання довершеної особистості. У статті також окреслюється роль вищих навчальних закладів, як важливого освітнього середовища, де формується особистість майбутнього фахівця.

Ключові слова: особистісно орієнтований підхід, особистісно орієнтоване навчання і виховання, студенти, вищі навчальні заклади

Подчеркивая актуальность современных подходов личностного формирования профессионала, считаем, что в евроинтеграционных условиях, в которых функционируют высшие учебные заведения, идеи личностно ориентированного педагогического образования являются убедительными и эффективными в системе формирования совершенной личности. В статье также подчеркивается роль высших учебных заведений, как важной образовательной среды личностного формирования будущего профессионала.

Ключевые слова: личностно ориентированный подход, личностно ориентированное обучение и воспитание, студенты, высшие учебные заведения

Due to relevance of modern approaches to a professional's personality, we think that under process of modern European integration, which stipulates the functioning of higher educational establishments, they are the ideas of personality-oriented pedagogical education that are persuasive and efficient within the system of perfect personality upbringing. The author also highlights the role of higher educational establishments as an important educational environment for formation of future specialists' personalities.

Key words: student-centered approach, focused on the personality of the education process, student, higher education institutions

Зважаючи на соціально-економічні особливості сучасного етапу розвитку суспільства, часткову деградацію системи моральних, духовних, естетичних цінностей молоді людини, перед науковцями постає необхідність впровадження особистісно орієнтованого підходу в освіті, що слугуватиме найважливішою умовою її модернізації. У зв'язку з цим постає гостра проблема у зосередженні усіх соціальних інституцій на особистісній значущості вихованців з метою їх ефективного функціонування в соціокультурному просторі.

Вища освіта сьогодні забезпечує основне завдання – сформувати особистісний потенціал особи, а отже, ввести молоду людину в світ культури ефективної комунікації, поведінки, стосунків, мислення, розвинути складові структури особистості.

Аналіз наукової літератури та ідей фундаторів психологічних та педагогічних концепцій дає змогу окреслити актуальність особистісно орієнтовного підходу та вийти на рівень підвищення якості вищої освіти в сучасних умовах, осмислити стратегію розвитку педагогіки майбутнього.

Постановка проблеми. Ідеї формування особистості широко використовуються в гуманітарно орієн-

тованій психології, екзистенційній та релігійній філософії та висвітлені у працях: психологів – К. Абульханової-Славської, О. Асмолова, О. Балла, Б. Братуся, А. Брушлінського, Ф. Васильюка, Л. Виготського, В. Давидова, В. Зінченка, А. Маслоу, О. Орлова, В. Розіна, К. Роджерса, С. Рубінштейна, В. Слободчикова; філософів – А. Арсен'єва, Г. Батищева, В. Біблера, В. Іванова, Е. Ільєнкова, М. Мамардашвілі, Ф. Михайлова; педагогів – Ш. Амонашвілі, Г. Ващенко, Г. Костюка, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Ідеї особистісно орієнтованого виховання в педагогіці, формування духовних цінностей особистості закладені у працях І. Беха, О. Вишневського, О. Киричука, О. Сухомлинської, Г. Шевченко.

Зважаючи на реалії сьогодення, а також з метою формування довершеної особистості майбутнього фахівця, наголошуємо на впровадженні ідей особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання у вищих навчальних закладах.

Метою статті є актуалізація ідей особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання та окреслення ролі вищих навчальних закладів у найкращих вітчизняних та зарубіжних традиціях щодо плекання довер-

шеної особистості.

Результати теоретичного дослідження. Основою всіх сучасних освітніх систем є етнопедagogіка [8, с.11]. На основі аналізу ментальності українців можна зробити висновок про те, що в центрі народної мудрості завжди знаходилась особистість. Як зазначає Л.Федоренко, у літописі античної України – Велесовій книзі помічено, що наші предки були єдиновірцями та схилились перед Дажбогом, всесильним, всемилостивим, ім'я якому: той, що дає щастя. Він не вимагає жертвоприношень, не є мстивий, а турботливий, наділений людською уявою, якостями гуманізму, милосердя [13, с.67].

В етнопедagogіці українців надзвичайно цінується роль знань, професійна майстерність, прагнення особистості до самовдосконалення, сімейні відносини, подаються аспекти підготовки виховання молоді до спілкування з однолітками, молодшими і старшими людьми [8, с.11-12].

Теоретичні засади розвитку особистості беруть свій початок із стародавньої Греції, де на храмі Аполлона в Дельфах одним із семи грецьких мудреців, спартанцем Хілоном було написано «Пізнай самого себе» [1, с.11]. Філософський інтерес Сократа до проблематики людини розпочався із знаменитого його висловлювання про те, що «люди цікавіші, аніж дерева» та інтерес до людського пізнання обумовив трактування понять моральної філософії, етики людини, її моральних якостей. Мотивація до оволодіння дійсністю та до здобування мудрості знань лежить в основі сократичної бесіди. Він говорив про те, що моральні риси людини – це знання, яке забезпечує вибір блага і відмову від зла. Тому немає нічого сильнішого від знання, воно завжди і у всьому переважає над задоволенням і всім решта.

Прикладом наукової співпраці є створення Академії учнем Сократа і його наступником – Платоном. Окрім характеристик цієї постаті як філософа, письменника, соціального політика, слід зазначити, що він діяв і в царині вчительської ниви. Саме Платон наділив духовним началом поняття «дружби» між людьми, котра набуває функцій взаємної моральної і розумової підтримки. Він застосовував сократівський метод діалогу, розвивав вміння формулювати визначення, розрізняти їх, систематизувати та встановлювати між ними зв'язки. Платон силою своєї емоційної особистості та авторитетом шкільного наставника охороняв єдність і чистоту учіння в Академії, а отже, був взірцем наслідування для учнів [1, с.36].

У християнській педагогіці центральною ідеєю є вчення про образ Божий в людині. Саме завдяки тому, що людина є образом і подобою Божою, вона призначена пізнавати вічне, духовне й ідентифікувати себе з ним. Християнство дає відповідь на основне питання, яке є основним для педагогічної підготовки молоді: «В чому суть і призначення людини» [8, с.14].

Сутність функціонування освітніх систем вивчає Біблія. Трактування терміну «освіта» охоплює не лише «освітлення» особистості, а й процес підготовки до життя в світі, що є основою викладання навчальних предметів. Християнська педагогіка, зазначає А.Вихрущ, пропонує чітку програму вдосконалення особистості, серцевиною котрої є десять заповідей; освячує сімейні відносини, забороняє осуд, поширення пліток, лицемірство, брехню, аморальні вчинки; надає людині величезної віри через дію молитви, тайну сповіді, вінчання, хрещення [8, с.14].

Особливим періодом розвитку педагогічної думки є наука княжої доби.

Твори цього періоду базуються на теології, пов'язаній з народною мудрістю, поєднанням біблійних положень з педагогічною теорією та практикою (Володимир Мономах переповнений думками про захист особистості Богом; пропонує своєрідну програму виховання чистої душі, культури поведінки, слухняності; закликає до милосердя; пропагує активну діяльність; проповідує необхідність навчання). Співдружність світської та церковної інтелігенції, котра здійснювалась в інтересах та під егідою держави, мала за освітню мету виховання яскравих, гуманних особистостей та поколінь, обізнаних з рідною культурою, історією, духовними надбаннями Греції, Риму, Візантії, народів Скандинавії, Сходу і Заходу. Також особистісно орієнтований підхід торкається висвітлення питань історіософії, походження і сутності любові, покликання, ненависті, природи добра і зла, життя і смерті, ницісного і прекрасного, підступності і співпереживання. Широкого світогляду надає і сьогодні «Повість временних літ» та «Слово о полку Ігоревім» літописця Нестора, «Слово про закон, благодать і істину» митрополита Іларіона, котрий розвинув принцип свободи як універсальний принцип буття, свідомості, освіти, віри [4, с.24].

Наша вітчизняна та зарубіжна педагогіка з найдавніших часів вимагала чуйного та уважного ставлення до дитини. В період реформації Церкви з'явилася педагогічна теорія Я. А. Коменського, яка була спрямована на демократизацію і гуманізацію освіти та виховання і мала за мету обґрунтувати й реалізувати необхідність навчати й виховувати всіх відповідно до людської природи (чеський педагог проголосив програму вдосконалення особистості через всезагальне виховання в душі толерантності та гуманізму) [8].

З богословсько-полемічної гуманістичної атмосфери розвинулась Києво-Могилянська Академія. Саме тут закладено перші засади гуманістичного розвитку новітньої української освіти. Вихованець Академії Григорій Сковорода, виразник оригінальної філософської системи розвитку серця, душі та цілісної особистості з двома своїми земляками – Паїсієм Величковським та Семеном Гамалією створили окрему «школу містичного тризир'я української філософії». Близький їм за духом Михайло Полетика анонімно видав в Галле в 1818 році працю французькою мовою про «призначення людини», передруковану в Петербурзі 1827 році [4].

Слід зазначити, що в часи правління першого голови Міністерства народної освіти Петра Завадовського (1739–1812), українця за походженням, у середні школи були введені предмети, що читались лише у вищих навчальних закладах – це логіка, етика і естетика, право, політекономія, психологія. Окрім цього, він відкрив університети у Харкові, Дерті та Казані [12, с.174].

Україна може бути представлена в пантеоні гуманістичної педагогічної думки Європи XIX століття видатним педагогом К. Ушинським. Він одним із перших почав проводити дослідження з порівняльної педагогіки, давав поради про те, як працювати з обдарованими дітьми, застерігав від перевтоми, збудження почуттів, підкреслював необхідність режиму дня, сну, пропагував запровадження ігрової діяльності, розробив проект вчительських семінарій, оригінально розглядав пропозиції щодо сімейного виховання [8, с.7].

Гуманістичні принципи епохи Відродження знайшли відображення у виховній системі Чернігівського та Харківського колегіумів. Вивчення

гуманітарних наук сприяло розвитку особистості вихованця. Викладання проводилось на засадах індивідуалізації навчання і виховання, поширеним явищем було «інспектування», коли учні старших класів – так звані інспектори, мали допомагати молодшим у навчанні, пристосуванні до правил колегіуму [7, с.7].

В українській освіті важливу роль відіграв Глухівський вчительський інститут – перший вищий педагогічний заклад України, котрий існував більше 120 років. Надзвичайно цінним є те, підкреслює дослідниця А.Задорожна, що директор університету М. Григоревський поклав початок системі, яка характеризувалась як «спільне викладання» і проявлялась у тому, що найкращих студентів старших курсів залучали до демонстрації дослідів з відповідними заняттями на молодших курсах [5, с.49–50].

Тогочасна політика в галузі освіти була спрямована на виховання в молоді «благонравія», «благочестія», «вірності Государю та Вітчизні» через засади релігійності. Саме в цей період для розвитку та зміцнення релігійного почуття у серцях учнів наказувалось попечителем (лист від 19 грудня 1881 року) визнати за необхідне кожен день занять розпочинати з молитви. Криза соціально-політичного розвитку суспільства породжує прагнення молодих людей до самоосвіти і творчого розвитку, не задовольняючись навчальним курсом. Вихованці утворили товариство під назвою «Гурток саморозвитку», до якого входило 15 чоловік, які навіть вносили щомісячну плату, аби мати змогу читати книги, заборонені Міністерством народної освіти [7].

. Виховання всебічно розвинутої гуманної особистості, охоплення увагою та піклуванням про її психологічний і фізичний стан було головною метою

і засновників Колегії Павла Галагана (вихованцям прививали художні, естетичні та музичні почуття, водили їх на екскурсії до Ботанічного, Царського і Дикого садів, на виставки до музеїв, на прем'єри опер Серова і Глінки, навчали українських традицій та обрядів) [7, 66].

Для профілактики правопорушень, окрім дієвих форм контролю, адміністрація Університету Св. Володимира пропонували методи «переконання вихованців і вихованок, щоб вони не дозволяти собі порушувати встановлені правила» у людних місцях. На кожного студента заводилась кондуїтна справа, в котру заносились всі відомості про поведінку, негативні вчинки, особливості вихованця. Коли провина була дуже страшною, то вихованця виключали із закладу без права вступу до жодного іншого. Це було і формою покарання і водночас методом його самовиховання [7, с.67]. Принцип гуманізму, розкритий у наукових доробках, сповідував і професор Київського університету Св. Володимира І. Сікорський (також він вперше в світі виміряв втомлюваність учнів) [8, с.24].

Особистісно орієнтованими є педагогічні погляди польського педагога Я. Корчака, які цікавлять світову громадськість насамперед своєрідністю підходу до процесу формування особистості, безкорисливістю, гуманністю, визнанням за вихованцями права рівноправності з дорослими. На думку С.Денисюк, маловідомим фактом є те, що педагог написав працю «Як любити дітей» в Україні, працюючи в притулках для українських дітей під Києвом [2, с.44]. В наступному творі «Правила життя» він ставить дорослих на місце дитини, повертаючи їх у світ дитинства, вчить розуміти дітей, бачити в них особистість з багатим вну-

трішнім світом, любити і поважати їх.

Гуманістичні ідеї виховання в душі християнської моралі і національної свідомості пропагував український педагог Г. Ващенко, емігрант з 1941 року, професор, ректор Українського Вільного університету у Мюнхені. Посилений інтерес серед провідних педагогів світу викликають праці В. Сухомлинського завдяки технології розвитку особистості, ідеї школи для батьків, педагогіки серця і любові до дитини, заходам запобігання дитячим неврозам, методів розвитку індивідуальних і творчих здібностей, виховання свідомої дисципліни, батьківської педагогіки, методики самовиховання [10].

Проблему особистісно орієнтованої освіти розглядали теоретики та практики психології, а саме: в 1991 році психологи-гуманісти вперше провели в Росії семінари-тренінги на тему особистісно-центрованого підходу, а також у цьому ж році в Росії (м. Голіцино) відбулась перша російсько-американська конференція з гуманістичної психології.

Перший Міжнародний Конгрес з проблем гуманізації освіти відбувся в 1995 році на Алтаї в м. Бійську [3]. На ньому працювало п'ять симпозіумів: 1) теорія і історія гуманізації освіти; 2) філософські і культурологічні проблеми гуманізації освіти; 3) гуманістичні тенденції в професійній освіті; 4) інноваційні технології розвитку особистості; 5) психологічні проблеми гуманізації освіти. На конгресі завершилось формування Міжнародної Академії гуманізації освіти (МАГО), статут котрої був зареєстрований на початку 1995 р. за ініціативою вчених Австралії, Німеччини, Іспанії, Канади, Росії, США, Франції та інших країн [3]. У розгорнутій дискусії підкреслювалась

роль психологічного забезпечення гуманізації освіти, центром якого на всіх ланках неперервної та професійної освіти є розвиток особистості. Паралельно у Греції (Македонія) проводився VI Міжнародний форум гуманістичної психології, присвячений питанням і проблемам підходу, центрованого на людині в освіті, бізнесі, психології і психотерапії, політиці та міжнародних відносинах [6].

Вивчаючи кращий досвід минулого, ідеї особистісно орієнтованого підходу у навчанні і вихованні необхідно впроваджувати в сучасну освіту, оскільки вони є затребуваними, в першу чергу, самими суб'єктами освітньої діяльності. Для підтвердження надамо результати щодо очікувань та привабливості навчання у ВНЗ, проведені в Тернопільському національному економічному університеті. Дослідження дали змогу виявити, що серед 470 студентів 1 курсів усіх факультетів (з них дівчат – 263, хлопців – 207), найбільші очікування респондентів викликає «можливість особистісного розвитку загального світогляду, ерудиції, творчих здібностей – 32,7%. Це перевищує відсоток обраних відповідей щодо варіанту «отримання фахових знань» (30%), «перспективи знайти нових друзів – 18,7%, «креативного підходу до викладання навчальних дисциплін – 8,7%, «можливості займатися громадською роботою – 6,6%, можливості займатися науковою, дослідницькою роботою – 1,8% та власних варіантів відповідей – 1,5%.

Результати дають змогу підтвердити, що майбутньому професіоналу необхідне як набуття компетентностей, так і, головне, особистісне зростання, за умов якого «особистість стає повноцінним суб'єктом, автором свого життя» [11, с.25].

Дослідження свідчать, що педагогіка майбутнього, черпаючи ідеї кращого досвіду минулого, першочергово братиме за основу перехід у вищих навчальних закладах психолого-педагогічної взаємодії педагога з студентом на якісно нові умови, а саме – за типом «суб'єкт-суб'єктної». Це уможлиблюється лише завдяки саморуку прагнень і цілей, засвоєнню особистістю соціального досвіду в процесі навчально-виховної діяльності, та особистісного індивідуального впливу викладача. Особистісний розвиток суб'єкта в контексті довершеності є безупинним процесом самозмін, що відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників й характерний виникнен-

ням певних ціннісних новоутворень.

Висновки. Успішне функціонування особистісно орієнтованого навчання і виховання у вищих навчальних закладах уможлиблюється завдяки впровадженню ідей гуманістичної, людиноцентрованої парадигми освіти та взаємоузгодженню з державно-правовою, психолого-педагогічною, соціологічною та політико-ідеологічною площинами. Наші теретичні розвідки не є вичерпними у спектрі історичних фактів та подій, які використані з метою актуалізації ролі вищих навчальних закладів і слугують тим освітнім середовищем, де формується особистість майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виндельбанд В. Платон / Вильгельм Виндельбанд. – К. : Зовнішторгвидав Укр., 1993. – 176 с.
2. Денисюк С. Януш Корчак і українська педагогіка / С. Денисюк // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 44–47.
3. Дубровина И. В. Первый Международный конгресс по проблеме гуманизации образования / И. В. Дубровина, И. Н. Семенов // Вопросы психологии. – 1995. – № 6. – С. 142–144.
4. Енциклопедія українознавства : Загальна частина / Ін-т Укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, НАН України. – К. : Основа, 1995. – 1230 с.
5. Задорожна А. Перлини української освіти: Глухівський учительський інститут (1874 – 1917) / А. Задорожна // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 49–52.
6. Колпаченков В. В. Форум гуманистической психологии / В. В. Колпаченков, А. С. Кочерян, С. Р. Демидов // Вопросы психологии. – 1995. – № 6. – С. 144–146.
7. Попова О. Окремі аспекти виховного процесу в навчальних закладах Києва (друга половина XIX століття) / О. Попова // Рідна школа. – 2001. – № 12. – С. 66–69.
8. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. зб. / [Г. О. Балл, М. В. Бастун, А. В. Вихрущ та ін.] ; за ред. В. В. Рибалки. – Київ : Освіта, Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 388 с.
9. Соколовська Л. Колегіуми в системі освіти України (XVIII – початок XIX ст.) / Л. Соколовська // Рідна школа. – 2001. – № 5. – С. 67–69.

10. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський.* – К. : Рад. шк., 1977. Т. 5. : *Статті.* – 1977. – 639 с.
11. Титаренко Т. М. *Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології.* – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.
12. Тригубенко В. *Фундатори освітньої системи XIX ст. / В. Тригубенко // Освіта і управління.* – 1998. – Т.2.– № 2. – С. 172–178.
13. Федоренко Д. *Велесова книга – літопис античної України / Д. Федоренко // Рідна школа.* – 2004. – № 1. – С. 67–70.

TRANSLITERATION OF RESOURCES:

1. Vyndelband V. Platon / Vylhelm Vyndelband. – K. : Zovnishtorhvydav Ukr., 1993. – 176 s.
2. Denysiuk S. Yanush Korchak i ukrainska pedahohika / S. Denysiuk // *Shliakh osvity.* – 2001. – # 1. – S. 44–47.
3. Dubrovina I. V. *Pervyy Mezhdunarodnyy kongress po probleme humanizacii obrazovaniya / I. V. Dubrovina, I. N. Semenov // Voprosy psihologii.* – 1995. – № 6. – S. 142–144.
4. *Entsyklopediia ukrainoznavstva : Zahalna chastyna / In-t Ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho, NAN Ukrainy.* – K. : Osnova, 1995. – 1230 s.
5. Zadorozhna A. *Perlyny ukrainskoi osvity: Hlukhivskiy uchytsel'skiy instytut (1874 – 1917) / A. Zadorozhna // Shliakh osvity.* – 1999. – # 1. – S. 49–52.
6. Kolpachenkov V. V. *Forum humanisticheskoy psihologii / V. V. Kolpachenkov, A. S. Kocherjan, S. R. Demidov // Voprosy psihologii.* – 1995. – № 6. – S. 144–146.
7. Popova O. *Okremi aspekty vykhovnoho protsesu v navchalnykh zakladakh Kyieva (druha polovyna KhIKh stolittia) / O. Popova // Ridna shkola.* – 2001. – # 12. – S. 66–69.
8. *Psykhologhiia osobystisno oriientovanoi profesiinoy pidhotovky uchnivskoi molodi : nauk.-metod. zb. / [H. O. Ball, M. V. Bastun, A. V. Vykhruhshch ta in.] ; za red. V. V. Rybalky.* – Kyiv : Osvita, Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2002. – 388 s.
9. Sokolovska L. *Kolehiumy v systemi osvity Ukrainy (KhVIII – pochatok KhIKh st.) / L. Sokolovska // Ridna shkola.* – 2001. – # 5. – S. 67–69.
10. Sukhomlynskyi V. O. *Vybrani tvory : v 5 t. / V. O. Sukhomlynskyi.* – K. : Rad. shk., 1977. Т. 5. : *Statti.* – 1977. – 639 s.
11. Tytarenko T. M. *Psykhologichni praktyky konstruiuvannia zhyttia v umovakh postmodernoi sotsialnosti : monohrafiia / T. M. Tytarenko, O. M. Kochubeinyk, K. O. Cheremnykh ; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologii.* – K. : Milenium, 2014. – 206 s.
12. Tryhubenko V. *Fundatory osvithoi systemy KhIKh st. / V. Tryhubenko // Osvita i upravlinnia.* – 1998. – Т.2.– # 2. – S. 172–178.
13. Fedorenko D. *Velesova knyha – litopys antychnoi Ukrainy / D. Fedorenko // Ridna shkola.* – 2004. – # 1. – S. 67–70.